

Заглавие документа	Праблема стандартызацыі нацыянальных геаграфічных назваў у кантэксце паўночнаамерыканскага вопыту. – Беларуская лінгвістыка. – Вып. 64. – 2010. – С. 53–59.
Авторы	Копач О.И.
Тема	Языкознание
Дата публикации	2010
Аннотация	В статье рассматриваются пути решения основных вопросов, касающихся стандартизации топонимов Республики Беларусь. Сопоставляя положение вещей в деле стандартизации в США, Канаде и Беларуси, автор констатирует серьезное отставание последней. Для преодоления негативных тенденций им предлагается узаконить приоритет абсолютно для всех топонимов страны белорусскоязычных форм, что должно привести к возобновлению полевых исследований, привлечению широких общественных кругов к решению проблемы стандартизации, совершенствованию ее стратегий, принципов и процедур через обращение к опыту других стран, активному участию в международной ономастической жизни и созданию единой национальной компьютерной системы данных обо всех топонимах страны.

Апошнім часам пытанню стандартызацыі нацыянальных геаграфічных імёнаў Беларусі надаецца вялікая ўвага. Гэта невыпадкава, бо ўсё большая інтэрнацыяналізацыя сучаснага жыцця падштурхоўвае ўлады ва ўсім свеце да прыняцця ў якасці афіцыйных такіх імёнаў, якія дазволілі б прадстаўнікам іншых дзяржаў без сур'ёзных перашкод знайсці месца на карце, не марнуючы на такі пошук заўсёды каштоўны час. Паслядоўнае выкарыстанне дакладных, афіцыйна прынятых і замацаваных у дакументах імёнаў аказваецца элементам, які істотна палягчае эфектыўную камунікацыю розных рэгіёнаў у маштабе цэлага свету, падтрымлівае паскораны сацыяльна-эканамічны рост, рацыянальнае прыродакарыстанне і нацыянальную інфраструктуру і інш. [1].

На такія дзеянні падштурхоўвае нас і неабходнасць прытрымлівацца рэкамендацый Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, якая стварыла орган для каардынацыі дзейнасці па стандартызацыі геаграфічных імёнаў – групу

экспертаў ААН па географічных імёнах (United Nations Group of Experts on Geographical Names / UNGEGN).

Нялішнім, як падаецца, пры вырашэнні пытанняў нацыянальнай стандартызацыі географічных імёнаў Беларусі будзе вопыт тых краін, чые нацыянальныя органы па стандартызацыі тапонімаў існуюць ужо не адзін дзесятак гадоў і чые алфавіты ад пачатку былі зарыентаваныя на лацінку, афіцыйна прынятую ў якасці абавязковай для ўсіх краін свету яшчэ на Міжнародным географічным кангрэсе ў Амстэрдаме ў 1871 годзе [2].

Гэтым артыкулам нам хацелася б, *па-першае*, звярнуць увагу ўсіх навукоўцаў, зацікаўленых у адраджэнні нацыянальнай тапаніміі, на неабходнасць вяртання да пошукаў, фіксацыі і ўнармавання ўласных нацыянальных назваў усіх географічных аб'ектаў Беларусі (не толькі айконімаў) і, як вынік, да захавання для нашчадкаў сапраўды вялікага пласта роднай мовы і культуры, адлюстраванага ў старажытнай беларускай тапаніміі; *па-другое*, адкрыць серыю публікацый аб стратэгіях, прынцыпах і працэдурах стандартызацыі, якія выкарыстоўваюцца ў розных краінах і рэгіёнах свету; *па-трэцяе*, выказаць свае думкі наконт магчымасцей Беларусі і беларускіх лінгвістаў у прыданні справе вяртання яшчэ не страчаных назаўсёды каштоўнасцей і ва ўваходжанні беларускіх тапанімістаў і, шырэй, анамастаў у кола міжнародных навуковых праектаў, звязаных з даследаваннем імёнаў.

Пэўную частку матэрыяла, выкарыстанага пры напісанні артыкула, склалі публікацыі Амерыканскага і Канадскага Саветаў па географічных імёнах [2, 3, 4, 5], пакеты дакументаў да 707-ага пасяджэння Амерыканскага Савета па географічных імёнах (адбылося 12 сакавіка 2009 г.) і да чарговага пасяджэння Савета па географічных імёнах штата Вашынгтон (15 мая 2009 г.), а таксама звесткі з інтэрнэт-сайтаў географічных саветаў і рэзервацый ЗША і Канады, якія былі дадзены нам прадстаўнікамі паўночнаамерыканскіх службаў па рабоце з географічнымі імёнамі падчас навуковай стажыроўкі

аўтара ў ЗША ў лютым–чэрвені 2009 г. і наведвання Кангрэса гуманітарных і сацыяльных навук у Аттаве (Канада) 23–25 мая 2009 г.

Праблема стандартызацыі географічных назваў на тэрыторыі паўночнаамерыканскіх краін (тут і далей гаворка будзе ісці пра ЗША і Канаду) упершыню па-сапраўднаму ўзнікла ў канцы 19-га стагоддзя. Прычыны стварэння нацыянальных службаў па рабоце з тапонімамі ў абедзвюх краінах менавіта ў 1890-х гадах былі практычнымі: у ЗША, напрыклад, падставай для стварэння Савета Злучаных Штатаў па географічных імёнах (US Board on Geographic Names) у 1890 годзе была даволі частая блытаніна тапонімаў у паведамленнях урада (асабліва пра Аляску). Але вучоныя адразу не здолелі знайсці выйсце з сітуацыі, і прэзідэнт Харысан быў вымушаны ўжыць адміністрацыйны рэсурс, каб афіцыйны і паўнамоцны орган усё ж з’явіўся.

У Канадзе лёс тапонімаў зацікавіў улады па прычынах неабходнасці картаграфавання месцазнаходжання прыродных рэсурсаў па-за межамі пасяленняў і з-за высокага ўзроўню эміграцыі ў гэтую краіну – у выніку ў 1897 годзе з’явіўся Географічны Савет Канады (Geographic Board of Canada), які быў устаноўлены «каралеўскім указам у савеце» (законам, які выдаецца ад імя англійскага караля ці каралевы і тайнага савета і не патрабуе абмеркавання ў парламенце). З гэтага часу ўсе пытанні, якія ўзніклі ў дачыненні да тапонімаў вырашалі спецыяльна створаныя органы.

У Беларусі орган, які адказвае за абмеркаванне і прыняцце стандартызаваных назваў, таксама існуе – гэта Тапанімічная камісія пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, якая адказвае за прыняцце імёнаў географічных рэалій і правядзенне стандартызацыі. За гады незалежнасці, безумоўна, гэтым органам зроблена нямала, але застарэлыя праблемы нацыянальнай тапаніміі, якія існавалі ў ёй яшчэ з савецкіх часоў да гэтай пары не пераадолены. І першая з гэтых праблем – невялікая колькасць зафіксаваных у пісьмовых крыніцах нацыянальных беларускамоўных назваў

(не рускіх і не русіфікаваных формаў) геаграфічных аб'ектаў, асабліва мікрааб'ектаў.

Атрымліваецца вельмі дзіўная сітуацыя, калі вялізны і сапраўды разнастайны нацыянальны лексічны фонд застаецца не толькі па-за межамі навуковага аналізу, але і па-за межамі нацыянальнай памяці.

У гэтай сувязі ўзнікаюць не толькі пытанні, але і прапановы.

Калі параўноўваць сітуацыю, якая склалася ў паўночнаамерыканскіх краінах, са становішчам у справе стандартызацыі беларускіх імёнаў, то ланцужок краін па ступені зафіксаванасці геаграфічных імёнаў на мове тытульнай нацыі ад большай да меншай атрымаецца не на карысць нашай Бацькаўшчыны: ЗША – Канада – Беларусь.

Першыя ў гэтым ланцужку амерыканцы даволі паспяхова не толькі збіраюць, але і апрацоўваюць тапонімы на падставе распрацаваных правілаў перадачы, у тым ліку і абарыгенныя назвы, і фіксуюць сабраны матэрыял як на паперы, так і ў спецыяльна спрацаванай інфармацыйнай сістэме геаграфічных імёнаў геалагічнай службы ЗША USGS GNIS (United States Geological Survey Geographic Names Information System) у інтэрнэце (www.usgs.gov). Асноўная частка дзейнасці нармалізатараў праходзіць на месцах, а канчатковае рашэнне аб прыняцці ці непрыняцці назвы аб'екта ў якасці афіцыйнага прымаецца на штомесячных пасяджэннях Савета Злучаных Штатаў па геаграфічных імёнах. Акрамя таго, у кожнай індзейскай рэзервацыі існуюць службы, якія адказваюць за захаванне не толькі правільна пададзеных афіцыйна прынятых Саветам імёнаў, але і імкнуцца да дакладнай фіксацыі індзейскіх формаў назваў у мове мясцовых жыхароў. У абедзвюх рэзервацыях, якія аўтар гэтага артыкула наведваў падчас паездкі ў ЗША (*Coeur D'Alene Tribe* у штаце Айдаха і *Kalispell Tribe* у штаце Вашынгтон на Захадзе ЗША), за падачу дадзеных у цэнтральны амерыканскі орган па рабоце з тапонімамі адказвалі лінгвісты з ліку нашчадкаў еўрапейцаў, якія эмігравалі ў ЗША. Некаторыя з гэтых рэзервацый, як, напрыклад, *Coeur D'Alene Tribe*, маюць свае ўласныя сайты ў інтэрнэце

(<http://gis.cdatribe-nsn.gov>) і звязаны з іншымі рэзервацыямі і службамі па захаванню культурнай спадчыны, прычым не толькі ў ЗША, але і за межамі краіны.

У Канадзе абарыгенныя назвы ўсё больш выклікаюць цікавасць вучоных, а Савет па географічных імёнах Канады (Geographical Names Board of Canada) стымулюе захаванне гэтай часткі спадчыны сваёй краіны. Канадскія ўлады вярнуліся да палявых даследаванняў тэрыторыі, каб паспець сабраць назвы з моў карэнных жыхароў краіны пакуль жывуць носьбіты індзейскіх моў, якія памятаюць старажытныя назвы (у пэўным сэнсе гэта сітуацыя накшталт беларускай), бо маладое пакаленне абарыгенаў усё радзей ведае родныя мовы, аддаючы перавагу афіцыйным англійскай ці французскай. Праўда, калі ў Злучаных Штатах апошняе слова пры прыняцці імёнаў застаецца за цэнтральнымі органамі стандартызацыі, то ў Канадзе ўсе галоўныя дзеянні з тапонімамі застаюцца пад юрысдыкцыяй Саветаў па географічных імёнах асобных правінцый. Савет па географічных імёнах Канады адказвае толькі за фіксацыю вынікаў разгляду імёнаў на мясцовых Саветах, у публікацыях і ў камп'ютэрнай базе даных канадскіх географічных імёнаў, якую стварае якраз гэты цэнтральны Савет (http://geonames.nrcan.gc.ca/search/index_e.php), а таксама за правільнае прымяненне прынцыпаў і працэдур стандартызацыйнага працэсу і павышэнне ўзроўню зацікаўленасці з боку грамадства ў захаванні спадчыны.

Сітуацыя з нацыянальнымі стандартызаванымі імёнамі Беларусі вельмі цікавая тым, што ролю абарыгенных назваў тут фактычна выконваюць тапонімы славянскага паходжання, носьбіты якіх па-ранейшаму застаюцца карэнным насельніцтвам рэспублікі. Тым большае непаразуменне выклікае ў гэтай сувязі незацікаўленасць большасці прадстаўнікоў географічных службаў Беларусі ў правядзенні шырокамаштабнай працы па збіранню, пісьмовай і электроннай фіксацыі беларускамоўных імёнаў. Нават прымяненне ўжо створаных даведнікаў назваў населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь і, дарэчы, ухваленых старшынёй групы экспертаў ААН па

геаграфічных назвах Хелен Керфут, з якой аўтар пазнаёміўся падчас Кангрэсу гуманітарных і сацыяльных навук у Аттаве ў маі 2009 года і якой перадаў гатовыя нарматыўныя даведнікі, часам сустракае на тэрыторыі нашай краіны перашкоды. У сваім лісце, які адабрае дзеянні Беларусі па стварэнню даведнікаў падобнага кшталту, Керфут спадзяецца на працяг прымянення прынцыпаў стандартызацыі да астатніх груп тапонімаў (не толькі ў адносінах да назваў гарадоў і сёл Беларусі).

Такім чынам, самым надзённым пытаннем стандартызацыі беларускіх назваў з'яўляецца, як ні дзіўна, пытанне аб неабходнасці працягу далейшых фіксацыі і прыняцця афіцыйных імёнаў астатніх рэалій ландшафту на беларускай мове.

Як падаецца, адказ на гэта пытанне павінен быць выключна станоўчым. Так, нам неабходны афіцыйныя нацыянальныя назвы географічных аб'ектаў Рэспублікі Беларусь на беларускай мове.

Першым крокам у гэтым напрамку будзе сапраўднае і паўнамоцнае прызнанне беларускамоўных формаў усіх географічных назваў асноўнымі арыенцірамі пры перадачы іх на іншыя мовы, у тым ліку на рускую. Правілы транслітарацыі такіх назваў ужо былі выпрацаваны і даволі паспяхова ўжыты ў пазначаных вышэй даведніках. Самі даведнікі, якія зыходзяць з прынцыпу першаснасці беларускамоўных імёнаў (як тыя даведнікі, што існуюць зараз, так і тыя, што будуць распрацаваны ў будучым на аснове ужо прынятых правілаў), павінны афіцыйна быць прызнанымі ў якасці адзінай крыніцы афіцыйных назваў Рэспублікі Беларусь. Гэта ўзаконіць тое, што было з такімі вялізнымі намаганнямі зроблена ў справе стандартызацыі, і не дасць магчымасці асобным прадстаўнікам арганізацый, якія супрацьстаяць выпрацоўцы адзіных нацыянальных нормаў перадачы назваў географічных аб'ектаў на роднай мове, спыніць прагрэсіўны рух у гэтым напрамку і абарваць тыя сувязі з міжнароднымі арганізацыямі, якія пачалі нараджацца.

Акрамя гэтага велізарнай задачай бліжэйшых гадоў развіцця беларускамоўнай тапанімікі будзе заставацца неабходнасць сабраць

аўтэнтычны матэрыял па назвах усіх вялікіх і маленькіх аб'ектаў Беларусі і стварыць максімальна магчымую і пажадана цэнтралізаваную картатэку назваў гэтых аб'ектаў.

Для дасягнення гэтай мэты дзейнасць павінна весціся ў некалькіх напрамках, напрыклад:

(1) неабходна сабраць увесь тапанімічны матэрыял, які ёсць у існуючых у Беларусі слоўніках і навуковых працах, што тычацца ўласных імёнаў геаграфічных аб'ектаў, – гэтыя назвы стануць тым ядром, на якое будуць наслойвацца нацыянальныя імёны, якія яшчэ не сталі афіцыйна прызнанымі і, магчыма, не былі да цяперашняга часу адзначаны на беларускамоўных картах Беларусі;

(2) працяг палявых даследаванняў, таксама як і прагрэс у справе стандартызацыі нацыянальных геаграфічных назваў, немагчымы без далейшага далучэння да яе шырокіх слаёў насельніцтва – у першую чаргу тых, хто безупынна сутыкаецца з беларускай мовай падчас працы ці вучобы, асабліва студэнтаў філалагічных факультэтаў спецыяльнасці “беларуская мова і літаратура”. Канешне, да гэтай групы могуць пры жаданні далучацца і валанцёры.

Па-першае, ВНУ маюць магчымасць замяніць дыялектныя ці фальклорныя практыкі на дыялектна-тапанімічныя. Аднак арганізацыя такой практыкі вымагае ад цэнтральных органаў стандартызацыі непасрэдную сувязь і стымуляванне зацікаўленасці абласных ВНУ ў гэтай важнай справе.

Па-другое, абгрунтаванай бачыцца нам магчымасць увядзення курсаў па краязнаўству для студэнтаў хаця б філалагічных факультэтаў універсітэтаў, дзе галоўнай часткай было б знаёмства з прынцыпамі перадачы нацыянальнай тапаніміі. Вядома ж, такая задача магла б вырашацца на ўзроўні Міністэрства адукацыі РБ;

(3) на першы погляд менш дзейснай, але пажаданай можа быць дапамога стандартызацыйнаму працэсу з боку мясцовых органаў улады, а таксама мясцовых краязнаўцаў, але тут, здаецца, ад вучоных нічога не залежыць;

(4) дадаць цікавасці да тапанімічных праблем і стымуляваць дапамогу ў іх вырашэнні могуць таксама конкурсы, якія праводзіліся б сярод мясцовага насельніцтва мясцовымі друкаванымі перыядычнымі выданнямі, і публікацыі аб назвах радных мясцін у тых жа выданнях;

(5) несумненным станоўчым момантам будзе прыцягненне да ўдзелу ў падтрымцы працэсу стандартызацыі грамадскіх арганізацый – Таварыства беларускай мовы (ТБМ), Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў (МАБ) і інш. Але і тут усё будзе залежаць ад добрай волі і жадання дапамагчы ў вырашэнні праблем стандартызацыі саміх грамадскіх арганізацый.

Такім чынам, узнаўленне палявой працы і далучэнне грамадства да вырашэння надзённай праблемы – другі крок у напрамку адраджэння нацыянальнай тапанімікі.

Толькі пасля таго, як корпус сабраных імёнаў будзе рэальнасцю, можна гаварыць пра далейшыя дзеянні па іх уладкаванню і прыняццю ў якасці афіцыйных.

Трэці этап працы – вызначэнне прынцыпаў і працэдур прыняцця рашэнняў па ўласных імёнах геаграфічных аб'ектаў. Калі прыняць пад увагу тое, што назвы населеных пунктаў былі дадзены на аснове пэўных прынцыпаў, то было б лагічна, каб тыя ж самыя прынцыпы былі задзейнічаны і пры вызначэнні формаў усіх іншых груп тапонімаў. Адзіным пажаданнем для службаў, адказных за правільнасць выкарыстання выпрацаваных прынцыпаў, было б пажаданне зрабіць інфармацыю даступнай для шырокіх колаў грамадства і апублікаваць усе прынцыпы, якімі яны кіруюцца пры вызначэнні формаў афіцыйных імёнаў РБ, і асабліва пры разглядзе спрэчных выпадкаў. Найлепшым варыянтам было б змясціць гэтую інфармацыю на афіцыйным сайце ў інтэрнэце: такім чынам Беларусь адкрыла б доступ для знаёмства са сваімі стратэгіяй і прынцыпамі стандартызацыі не толькі для суайчыннікаў, але і для спецыялістаў у гэтай справе з далёкага і блізкага замежжа.

Не менш палезнай і неабходнай, як нам падаецца, будзе і апрацоўка сусветнага вопыту стандартызацыі і публікацыя стратэгий, прынцыпаў і працэдур прыняцця рашэнняў па афіцыйных формах тапонімаў, якія ўжываюцца ў іншых краінах свету. Некаторыя з іх, магчыма, маглі б удасканаліць ужо існуючыя параграфы беларускага “тапанімнага заканадаўства”.

Апошнім па ліку, але не па значнасці этапам працы па стандартызацыі будзе кантактаванне з міжнароднымі арганізацыямі ў справе актыўнага ўваходжання беларускіх тапанімістаў і аनाмістаў у міжнародныя праекты. Тут ёсць практычна неабмежаванае поле дзейнасці.

Пачнем з таго, што да цяперашняга часу аб прынцыпах стандартызацыі ў Беларусі, таксама як і правілы транслітарацыі, не было дакладаў на канферэнцыях ААН, прысвечаных нацыянальнай стандартызацыі [6]. Абапіраючыся на даныя ў тэхнічным даведніку па стандартызацыі тапонімаў, старшыня групы экспертаў ААН па геаграфічных імёнах лічыць, што прывядзенне імёнаў да стандартных формаў па-ранейшаму ажыццяўляецца ў Беларусі на аснове ДАСТу 1983 года. Удзел у пасяджэннях групы экспертаў ААН – толькі адна з магчымасцей удзелу тапанімістаў у міжнародным жыцці.

Дзейснай формай павышэння ўзроўню “стандартызацыйнай” адукацыі магла б стаць арганізацыя курсаў па правядзенню стандартызацыі, за якія адказвае рабочая група ААН па падрыхтоўчых курсах у сферы тапаніміі.

Сюды ж варта дадаць і магчымасць правядзення на тэрыторыі нашай краіны міжнароднага форуму па праблемах аанамістыкі. Доктар Грант Сміт, які быў на працягу доўгага часу не толькі членам Міжнароднага Савету аанамістычных навук, але і займаў пасаду віцэ-прэзідэнта ў перыяд з 2002 па 2005 гады, таксама як і пасады віцэ-прэзідэнта і прэзідэнта Амерыканскага таварыства па імёнах (American Name Society) з 1997 па 2001 гады, станоўча ацаніў перспектывы правядзення ў Рэспубліцы Беларусь аднаго з бліжэйшых Кангрэсаў аанамістычных навук. Больш таго, ён са свайго боку гарантаваў

сваю падтрымку ў вырашэнні гэтага пытання. Такі форум праводзіцца адзін раз у тры гады, і бліжэйшы з іх адбудзецца ў 2011 годзе ў іспанскай Барселоне. Магчымая перспектыва для нашай краіны – 2014 год, але ўжо да Кангрэса 2011 года трэба падысці з рэальнымі прапановамі па гэтым пытанні і зрабіць яшчэ некалькі крокаў у накірунку нацыянальнай і стандартызаванай беларускамоўнай тапаніміі.

Не менш карысным і адпавядаючым патрэбам часу магло бы стаць стварэнне сайта, прысвечанага тапаніміцы і стандартызацыі. Вызначэнне яго структуры і кантэнту – справа для абмеркавання, але значнасць яго палягала б у тым, што яму адводзілася б роля інструмента не толькі па інфармаванню насельніцтва і спецыялістаў з розных краін свету пра стан працы па стандартызацыі, але таксама па аб'яднанню да гэтай пары фактычна адасобленых адзін ад аднаго абласных цэнтраў па рабоце з тапонімамі – універсітэтаў і кафедраў, якія займаюцца зборам і аналізам існуючых у краіне ўласных імёнаў геаграфічных аб'ектаў і сустракаюцца за адным сталом не так часта, як хацелася б. Такі сайт мог бы нават фіксаваць тапонімы Беларусі ў інтэрактыўным фармаце: назвы, якія ўжо прайшлі праз працэс афіцыйнага зацвярджэння, маглі б давацца ў канчатковым выглядзе, а тыя імёны, якія адзначаны ў працах лінгвістаў і географаў, але яшчэ не атрымалі станоўчай ацэнкі стандартызацыйных службаў, мелі б адзнакі незавершанасці працэсу прыняцця імені (іншым колерам альбо зорччай перад назвай аб'екта). Па меры асваення тапонімаў база даных будзе папаўняцца, а паступовы разгляд назваў на пасяджэннях Тапанімічнай камісіі будзе павялічваць колькасць прызнаных назваў, тым самым памяншаючы колькасць тапонімаў, адзначаных на сайце паметамі незавершанасці працэсу стандартызацыі.

Такім чынам, для далейшага прагрэсу ў справе стандартызацыі нацыянальных геаграфічных назваў неабходна на справе праводзіць мадэрнізацыю сістэмы работы з імёнамі па напрамках безумоўнага прызнання беларускамоўных формаў імёнаў першаснымі і, як след, актывізацыі палявых даследаванняў, адкрытасці прынцыпаў стандартызацыі

для ўсіх жадаючых, уліку вопыту замежных цэнтраў па стандартызацыі назваў, большай ступені ўдзелу тапанімістаў рэспублікі ў міжнародным анамастычным жыцці і неабходнасці стварэння адзінай нацыянальнай камп'ютэрнай сістэмы даных пра ўсе тапонімы краіны.

Мінск

ЛІТАРАТУРА

1. Орт Д.Дж. Организация национальной программы по стандартизации географических названий // Руководство по национальной стандартизации географических названий. – Нью-Йорк, 2007. – С. 11.
2. Orth D.J, Payne R.L. Principles, policies and procedures: Domestic geographic names. – Reston, Virginia, 1997. – P. 48.
3. Burrill M.F. 1890–1990: A century of service. United States Board on Geographic Names. – Reston, Virginia, 1990. – 10 p.
4. Geographic Names Information System. Data users guide. – Reston, Virginia, 1995. – 29 p.
5. Principles and procedures for geographical naming Geographic Names Board of Canada. – Ottawa, 2001. – 24 p.
6. Technical reference manual for the standardization of geographical names. – New York, 2007. – P. 60.

